

**КОРРУПЦИЯГА ҚАРШИ КУРАШИШДА ЖАМОАТЧИЛИК
НАЗОРАТИНИ АМАЛГА ОШИРИШДА ХОРИЖ ТАЖРИБАСИ**

Феруз АМОНОВ Ўзбекистон Республикаси Жамоат хавфсизлиги
университети мустақил изланувчиси

**ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ ОБЩЕСТВЕННОГО
КОНТРОЛЯ В БОРЬБЕ С КОРРУПЦИЕЙ**

Феруз АМОНОВ
Самостоятельный соискатель Университета общественной безопасности
Республики Узбекистан

**FOREIGN EXPERIENCE IN EXERCISING PUBLIC CONTROL IN THE
FIGHT AGAINST CORRUPTION**

Feruz AMONOV
Independent researcher of the University of Public Safety of the Republic of
Uzbekistan

Аннотация: Мақолада коррупцияга қарши курашишда жамоатчилик назоратининг ўзига хос хусусиятлари, уни амалга ошириш шакллари, бу борада илғор хорижий давлатлар тажрибалари батафсил ёритилган бўлиб, мақола сўнггида коррупцияга қарши курашишда жамоатчилик назоратини амалга ошириш механизмларини такомиллаштиришга қаратилган таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилган.

Аннотация: В статье подробно описаны особенности общественного контроля в борьбе с коррупцией, формы его осуществления, опыт передовых зарубежных стран в этом направлении, а в заключении статьи предложения и рекомендации, направленные на совершенствование механизмов общественного контроля в борьбе с коррупцией.

Abstract: The article describes in detail the features of public control in the fight against corruption, the forms of its implementation, the experience of advanced foreign countries in this direction, and in the conclusion of the article, proposals and

recommendations aimed at improving the mechanisms of public control in the fight against corruption.

Калит сўзлар: коррупция, жамоатчилик назорати, коррупцияга қарши курашиш, жамоатчилик назорати объектлари ва субъектлари, ошкоралик, шаффофлик.

Ключевые слова: коррупция, общественный контроль, борьба с коррупцией, объекты и субъекты общественного контроля, гласность, прозрачность.

Key words: corruption, public control, fight against corruption, objects and subjects of public control, publicity, transparency.

Ривожланган демократик давлатларнинг тажрибасини ўрганиш шундан далолат берадики, бу давлатларда жамоатчилик назоратини амалга оширишнинг тартиб-тамойиллари ягона қонунчиликда жамланмаган. Шундай бўлса-да, қонунларда жамоатчилик назоратининг айрим шакллари батафсил тартибга солинган ва уларни таъминлаш бўйича махсус органлар тузилган.

Коррупцияга қарши кураш самарадорлиги ҳақида сўз юритилганда, авваламбор, курашнинг мақсадини аниқлаб олиш муҳимдир. Қарши кураш реал ҳолатга асослангандагина ўзининг самарадорлигини кўрсатади. Г.Б.Нурмухаммедова коррупцияга қарши курашнинг мақсадини аниқлашда, умумий (бош мақсад) ва аниқ вазиятга асосланган (муайян муддат ичида) мақсадга ажратишни мақсадга мувофиқ деб ҳисоблайди. Умумий мақсад дунёдаги барча давлатларга хос бўлган коррупцияга қарши кураш чораларини қамраб олади. Аниқ вазиятга асосланган мақсад муайян давлатнинг сиёсий-иқтисодий ривожланишига хос бўлган, коррупцияга қарши кураш чораларини қамраб олади. Ушбу мақсад мамлакатдаги мавжуд коррупциявий жараёнларга асосланган тарзда шакллантирилади ва муддати белгиланади. Коррупцияга қарши кураш тараққиёт йўлини тутган ҳар қандай давлатнинг устувор вазифаларидан бири саналади[1].

Ғарб мамлакатларининг деярли барчасида маҳаллий ўзини бошқариш органлари ҳақида қонунга мувофиқ, фуқаролар маҳаллий ўзини бошқариш органлари, йиғилишлар, фуқаролар йиғини, ошкоралик тарзида эшитишлар орқали жамият ишларини бошқаришда иштирок этади. Фуқароларнинг маҳаллий ҳамжамят ишларини мустақил бошқариш ҳуқуқи маҳаллий ўзини бошқариш институтлари орқали мазкур ҳудудда яшовчи аҳолининг манфаатларидан келиб чиқиб амалга оширилади. Маҳаллий ўзини бошқариш органларининг ўз ҳудудлари ҳаётидаги муаммоларни ҳал этишни зиммаларига олишлари қонун даражасида белгилаб қўйилган. Бунда маҳаллий бюджетнинг режалаштирилиши, шакллантирилиши ва ижроси катта роль ўйнайди. Бюджетнинг ижроси устидан маҳаллий даражада фуқароларнинг назорати бевосита ва тугал равишда амалга оширилиши мумкин.

Қонун лойиҳаларини ва давлат ҳаётининг бошқа муҳим масалаларининг жамоат муҳокамалари. Фуқароларнинг давлат ва жамият ҳаётининг муҳим масалаларида, қонун лойиҳаларининг муҳокамасида иштироки Европа Иттифоқининг деярли барча мамлакатлари қонунчилигида кўзда тутади. Мазкур жараёнда фуқаролар ҳам жамоа бўлиб, ҳам индивидуал тартибда иштирок этишлари мумкин. Хусусан, Швейцария Конституциясига биноан, бу мамлакат фуқароларига парламентда кўриб чиқилиши шарт бўлган қонун лойиҳаларини таклиф этиш ҳуқуқи берилган.

Норматив-ҳуқуқий ҳужжатларнинг жамоат экспертизаси давлат ва фуқаролик жамияти ҳамкорлигининг шаклларида бири эканлиги Франциянинг иқтисодий-социал масалалар ва атроф-муҳит бўйича кенгаш фаолиятида ўз ифодасини топади. 1958 йилда Франция Конституциясида Кенгаш мамлакатнинг учинчи конституцион ассамблеяси эканлиги белгилаб қўйилган (Миллий Мажлис ва Сенатдан кейин).

Франция Конституциясининг 69-моддасига кўра, Кенгаш ҳукумат сўрови бўйича қонунлар лойиҳалари ҳамда қонунчиликка оид таклифлар юзасидан ўз

хулосаларини беради, уларни Парламент палаталарида баён қилиш учун Кенгашнинг вакилини тайинлашга ҳақли.

Журналистлик текшируви жамоатчилик назоратининг энг кенг тарқалган шакли ҳисобланади. Журналистлик текширувлари орқали инсон ҳуқуқлари ва эркинликлари бузилганига, турли соҳалардаги салбий ҳодисаларга жамиятнинг, ҳокимият органлари ва мансабдор шахсларнинг эътиборини қаратиш кўзда тутилади. Инсон ҳуқуқлари бўйича умумжаҳон декларациясининг 19-моддасида ҳар бир кишининг эътиқод эркинлиги ва уни эркин изҳор этиш ҳуқуқига эга эканлиги белгилаб қўйилган. Бу ҳуқуқ ҳеч қандай тўсқинликсиз шахснинг ўз эътиқодларига амал қилиши, давлат чегараларидан қатъий назар, ҳар қандай воситалар билан ахборот ва ғояларни қидириш, топиш ва тарқатиш эркинликларини ўз ичига олади. Кейинги даврлар мобайнида АҚШ ва Европа Иттифоқи давлатларида журналистлик текширувини амалга ошириш, унинг шакллари, услублари ва механизмлари конкретлаштирилди, уларни ҳаётга татбиқ этиш бўйича ташкилий-ҳуқуқий чоралар қабул қилинди.

Хусусан, Швейцариянинг “Жамоатчиликни хабардор қилиш тўғрисида”ги Қонуни 15-моддасида белгилаб қўйилган қоидалар бўйича, журналистлар ва парламентга кирувчи партияларга улар ўтказадиган текширувларга ва ахборот йиғишларида имкон қадар кўмаклашиш лозим. АҚШда журналистлик текширувларини амалга оширувчи Журналистлар ассоциацияси фаолият юритади. Ассоциация давлат ҳокимияти ва бошқаруви органлари фаолияти устидан жамоатчилик назоратини амалга оширадиган журналистлар ва оммавий ахборот воситалари ишларини ҳар томонлама ташкилий-ҳуқуқий жиҳатдан қўллаб-қувватлайди.

Ривожланган давлатларнинг коррупцияга қарши курашишдаги тажрибаси таҳлил қилинганда, бир қатор давлатларда (Сингапур, Польша) коррупцияга қарши курашиш Махсус Бюро ташкил этилганлигини кўришимиз мумкин. Аҳамиятлиси, қонун чиқарувчилар томонидан коррупцияга қарши курашишда қонунчиликка қатъий риоя қилиш ҳамда Бюро фаолияти устидан парламент

назоратининг ғоятда самарали механизми ўрнатилганлигини кўришимиз мумкин. Шунингдек, бунда депутатлик сўровларининг умумэътироф этилган амалиёти, юқорида қайд этилган ҳуқуқни муҳофаза қилиш идоралари раҳбарларини махсус парламент кўмиталарига таклиф қилиш, махсус ad hoc комиссияларини тузиш ва бошқалар қўлланилиб келинмоқда[2].

Хорижий давлатларда, хусусан, АҚШ, Ғарбий Европа ва баъзи Скандинавия давлатларида жамоатчилик назорати деганда, биринчи навбатда, давлат ҳокимиятининг шаффофлиги ҳамда турли фуқаролик жамияти институтларининг давлат ишларида фаол иштирок этиш тамойилига қурилган.

Швеция, Норвегия, Дания каби Скандинавия давлатларида жамоатчилик назорати “парламент назорати” атамаси билан юритилади. Ушбу давлатлар тажрибаси ўрганилганда, давлат бошқарувининг турли соҳалари жамоат ташкилотлари билан бир қаторда, касаба уюшмалари ва тадбиркорлар, истеъмолчилар ва инсон ҳуқуқлари, ёшлар ва фахрийлар, шунингдек турли табақалашган институтлар томонидан назорат қилиниши кераклигини таъкидламоқда[3].

Скандинавия мамлакатларида жамоатчилик назорати тизимининг ривожланишининг илк босқичи сифатида Швецияда комиссарлар институтининг пайдо бўлишида кўриш мумкин. 1810-йилларда нафақат фуқаролар, балки давлат органлари томонидан ҳам қонунларга риоя этилиши устидан назоратни амалга оширадиган қирол ҳокимиятидан мустақил институтларни яратиш зарурати туғилди.

Швецияда ижро ҳокимияти фаолиятини назорат қилиш мақсадида прокурорлар деб аталадиган шахслар сайланади, уларнинг вазифалари фуқароларнинг ижро этувчи ҳокимият органларининг ҳаракатларига нисбатан мурожаатларини тафтиш этиш ва кўриб чиқишни ўз ичига олади. Норвегия ва Данияда қонунлар ижросини назорат қилувчи, парламент номидан иш олиб боровчи махсус комиссарлар сайланади.

Ушбу давлатларда жамоатчилик назоратини амалга ошириш шаклларида яна бири – бу омбудсман институтидир[3]. Омбудсман институтининг асосий функциялари инсон ҳуқуқлари масалалари бўйича аҳолининг шикоятларини таҳлил қилиш, ҳатто фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликлари бузилганлиги тўғрисидаги ишларни мустақил равишда тергов қилиш имконияти ҳам берилган.

Фуқаролик корпорация Маркази маслаҳатчиси М.Брюшнинг таъкидлашича, ГФРда жамоатчилик назорати “қонуний ташкилотлар томонидан ҳам амалга оширилади, биринчидан, парламент томонидан, у нафақат фикрга эга, балки, ижро ҳокимиятига нисбатан босим ўтказиш ваколатига ҳам эга, иккинчидан, давлат маблағлари ҳисобига таъминланишига қарамасдан, ҳаттоки, ҳокимиятнинг ўзига нисбатан қўзғатилган даъво ишларини кўрувчи мустақил судлар томонидан”[4]

Европа давлатлари орасида Италия Республикаси коррупцияга қарши курашишнинг ўзига хос тизимига эга. Ушбу давлатда коррупцияга қарши курашишда жамоат ташкилотлари ва давлат муассасалари ўзаро ҳамкорликда фаолият олиб бориши йўлга қўйилган. Парламент томонидан уюшган жиноятчиликка қарши курашиш бўйича махсус Кенгаш ҳамда жиноятчиликка қарши курашиш бўйича округ бошқармалари ташкил этилган.

Ўзбекистон давлати учун тарихий-ҳуқуқий жиҳатдан жамоатчилик назорати атамаси янгилик ҳисобланмаса-да, бироқ ҳали ҳам мамлакатимизда маҳаллий олимлар томонидан унинг ҳуқуқийлиги ва амалга оширилиш механизми ниҳоясига етказилмаган, ҳаттоки, асосий тушунча ва ёндашувлар ишлаб чиқилмаган. Бироқ шунга қарамасдан, Ўзбекистон ўз шаклланишининг илк даврларидан бошлаб давлат бошқаруви ва умуман ижтимоий муносабатларга таъсир ўтказа олишга эга халқ назоратининг кучли ва етарли даражада самарали тизими мавжуд бўлган.

Шуни афсуслар билан тан олиш керакки, Ўзбекистонда ҳали жамоатчилик назорати институти мансабни суиистеъмол қилиш ва бошқа давлат ва жамият ўртасида пайдо бўладиган низоларни олдини олиш мақсадида давлат бошқарув

аппаратига чин маънода таъсир ўтказа оладиган механизм бўла олгани йўқ. Фуқароларимиз ҳали ўз ҳуқуқ ва эркинликларини самарали ҳимоя қилишда фуқаролик жамияти институтларидан фойдаланишга тайёр эмас.

Ўзбекистон Республикасида коррупцияга қарши курашишнинг ташкилий-ҳуқуқий асослари шакллантирилган бўлса-да, мазкур салбий ижтимоий ҳодиса ҳали-ҳануз конституциявий-ҳуқуқий механизмнинг фаолият кўрсатишида сезиларли даражада қийинчилик туғдириши, ижтимоий-сиёсий ислохотларнинг ўтказилишида тўсқинлик қилаётганлиги, фуқароларнинг давлат ва маҳаллий ҳокимият органларига нисбатан ишончсизлигига ва жиддий хавотирига сабаб бўлаётганлиги, қолаверса, халқаро майдонда Ўзбекистоннинг обрўсига салбий таъсир кўрсатишига сабаб бўлаётганлиги билан мамлакат хавфсизлигига таҳдид солувчи омиллардан бири бўлиб саналмоқда.

Демократик қадриятлар қарор топиб бораётган ҳозирги вақтда давлат хизматчилари томонидан порахўрлик, мансаб мавқеини суистеъмол қилиш билан боғлиқ жиноятларнинг содир этилиши давлат ҳокимиятининг обрўсизланишига, давлатнинг сиёсий, иқтисодий, ҳуқуқий тизимига путур етишига олиб келади. Бу эса, ўз навбатида, амалдаги ҳокимиятга нисбатан норозиликка сабаб бўлиши мумкин. Коррупциянинг маълум бир давлатда ривожланиши эса ўша давлатнинг таназзулига олиб келади[5].

БМТнинг Коррупцияга қарши конвенциясининг 8-моддасида Коррупцияга қарши курашиш мақсадида ҳар бир иштирокчи давлат, ўз ҳуқуқий тизимининг асосий принципларига мувофиқ, ўзининг оммавий мансабдор шахсларида бошқа фазилатлар қатори, поклик, ҳалоллик ва масъулиятни рағбатлантириш ҳамда оммавий функцияларни тўғри, виждонан ва тегишли даражада бажариш учун ҳар бир иштирокчи Давлат ўз институционал ва ҳуқуқий тизимлари доирасида ахлоқ кодекслари ёки стандартларни қўллашларини тавсия этган.

Россия тажрибасини кўрадиган бўлсак коррупцияга қарши жамоат ташкилотларидан, хусусан, Коррупцияга қарши Миллий қўмита, “ИНДЕМ” жамғармаси, Россия ҳуқуқшунослар ассоциацияси, Россия Федерацияси савдо

палатаси, “ОПОРА России”, “Деловая Россия”, “Трансперенси Интернешнл – Россия” ва бошқалар коррупция соҳасида мунтазам мониторинг ишларини олиб боришмоқда[6].

Шунингдек, Калининград вилояти жамоат палатаси И.Кант Болтик Федерал университети билан биргаликда иқтисодиётнинг ижтимоий аҳамиятга эга соҳаларида минтақавий тариф сиёсатини ўрганадиган минтақавий бозорларни мониторинг қилиш марказини ташкил этган[7].

Саратов вилояти жамоат палатаси мунтазам равишда мактабгача ва мактаб таълим муассасалари бюджетларининг шаффофлигини кузатиб боради. Айнан ушбу ташкилот фаолияти туфайли вилоят таълим вазирининг ота-оналардан нақд пул шаклида моддий ёрдам олишнинг олдини олиш тўғрисида буйруқ чиқарилганлиги кўрилаётган масаланинг ёрқин намунаси десак хато бўлмайди.

Хорижий мамлакатлар қонунчилиги ва тажрибасини ўрганиш шундан далолат берадики, бу давлатларда жамоатчилик назоратини амалга оширишнинг тартиб-тамойиллари ягона қонунчиликда жамланмаган. Шундай бўлса-да, махсус қонунларда жамоатчилик назоратининг айрим шакллари батафсил тартибга солинган ва уларни таъминлаш бўйича махсус органлар тузилган бўлиб, ушбу институт йиллар давомида шаклланиб келган. Асосан, кенгашлар доирасида жамоатчилик назоратини ўрнатиш юзасидан комплекс ва изчил ишлар амалга оширилади.

Ҳозирги даврда давлат ва жамият қурилишини эркинлаштиришга қаратилган ислохотлар асосида фуқаролик жамияти институтларининг жамоатчилик назоратини амалга ошириш фаолияти билан боғлиқ қонунларни ишлаб чиқишда, такомиллаштиришда халқаро тажрибалар, умумэтироф этилган қоидалар ва миллий анъаналар уйғунлигини таъминлаш долзарб вазифалардан ҳисобланади.

Адабиётлар рўйхати; Библиографические ссылки; References:

1. Нурмухаммедова Г. Коррупция билан боғлиқ жиноятлар профилактикаси механизмларини такомиллаштириш: усуллари ва йўналишлари //Юрист ахборотномаси. – 2021. – Т. 2. – №. 1. – С. 189-201.
2. Ишқуватов В. Ўзини ўзи бошқариш ва жамоатчилик назоратини амалга оширишда халқаро тажриба ва миллий амалиёт. Ҳуқуқий тадқиқотлар журнали // Журнал правовых исследований //Journal of Law Research. 2022. №1. 25-33. <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.6618726>
3. Мировой опыт общественного контроля над деятельностью власти: уроки для России [Электронный ресурс] // Политическое образование. URL: <http://www.lawinrussia.ru/mirovoi-opyt-obshchestvennogo-kontrolya-nad-deyatelnostyu-vlasti-uroki-dlya-rossii-0>(дата обращения 18.05.2015 г.)
4. Доход ВВП Германии от деятельности НКО – 90 млрд евро в год. – Режим доступа: <http://strategy2020.rian.ru/news/20111201/366213002.html>
5. Бердиев А. Манфаатлар тўқнашувининг олдини олиш – коррупцияга қарши курашиш омили // Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси. 2016. – №3. 45-б.
6. Кузнецова П.Ю. Участие гражданского общества в общественном антикоррупционном контроле (Российский опыт). Вестник ПНИПУ. Культура. История. Философия. Право. 2015. №4. 80-88 стр.
7. Доклад об эффективности проводимых в Российской Федерации антикоррупционных мероприятий и участии институтов гражданского общества в реализации антикоррупционной политики за 2013 год. [Электронный ресурс]. – URL: <http://rosoboronpostavka.ru/> (дата обращения: 20.08.2015).
8. Рустамбаев, М. Х. "Жиноят ҳуқуқи: Махсус қисм." Тошкент, Ўқитувчи (2003).
9. Расулев, Абдулазиз, and Баходир Исмаилов. "Развитие системы международных стандартов и законодательных основ зарубежных стран в сфере

защиты лиц, сообщающих о коррупционных правонарушениях." Общество и инновации 1.3 (2020): 116-128.

10. Исмаилов, Баҳодир, and Абдулазиз Расулев. "Совершенствование механизма защиты прав собственности от коррупционных посягательств в Республике Узбекистан." Общество и инновации 2.2 (2021): 180-195.